

Білянна В. І.,
аспірант кафедри порівняльно-історичного мовознавства
та новогрецької філології
Київського національного лінгвістичного університету

ДІАЛОГОВІ СТРАТАГЕМИ В КИТАЙСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Анотація. У статті подано огляд понять «стратагема» й «діалогова стратагема», проаналізовано залежність використання діалогових стратагем від соціокультурних та історичних особливостей народу на основі китайських і українських художніх текстів.

Ключові слова: стратагема, діалогова стратагема, комунікативна тактика, комунікативна стратегія.

Постановка проблеми. В умовах широких міжкультурних контактів представників Заходу та Сходу формуються нові штампи і стереотипи комунікативної поведінки, зумовлені традиціями як своєї культури, так впливом інших культур. Дослідження присвячено ефективності міжкультурного діалогу, пов'язаного з адекватністю реконструкції його смислів і значень у межах певного культурно-символічного поля, розглянутого крізь призму індивідуально-авторської картини світу, складовою якої є художній діалог як відображення динамічного світу в художньому інтертексті.

Проблематика питань щодо сутності процесів міжкультурного діалогу (Н. Арутюнова [1], В. Біблер [2], А. Вежицька [3] тощо) корелює з такими феноменами, як мовна картина світу й образ світу, що сформовані колективною свідомістю носіїв конкретної мови, а також із поняттям індивідуальної картини світу, властивої конкретному індивіду, яка здебільшого твориться в процесі когнітивно-креативної діяльності людини, результатом якої є різні творчі артефакти, зокрема й художні тексти. Відтак можемо говорити про індивідуально-авторську картину світу, що є відображенням як універсальної культури людства загалом, так й ідіоетнічної зокрема. Ця проблема ускладнюється, коли йдеться про міжкультурний діалог Заходу та Сходу, де далекосхідний Китай інтегрується в усі культури західної та східної Європи.

У сучасній китаїстиці подано фактографічний і теоретичний матеріал, що відкриває нові можливості для дослідження україно-китайської міжкультурної взаємодії в царині дискурсу (Дун Цзіньсянь [4], Лін Юйтан [5], Лю Сумей [6], Тань Аошунан [7], Чжан Сінсін [8] та ін.).

Насамперед у вивченні культурних і міжкультурних стратагем україно-китайських відносин першочергового значення набувають питання етно- й соціокультурних особливостей різних форм стратегічного мислення китайців і українців. На сьогодні вже наявні окремі поодинокі дослідження індивідуально-авторських картин світу, а також оригінали та переклади класичних давньокитайських текстів, де відображено використання стратагем у воєнно-політичній, торговельній і соціальній сферах (Вей Вей [9], О. Нестерова [10] та ін.).

У працях зазначених авторів стратагеми витлумачено переважно з позицій їхнього впливу на напрям і характер міжкультурних контактів і взаєморозуміння між Сходом і

Заходом. Під стратагемою слідом за О. Нестеровою й С. Распертовою розуміємо константу традиційної культури [10, с. 7; 11, с. 9], що зумовлює формування як універсальних, так й ідіоетнічних, національно-детермінованих, комунікативних стратегій діалогу у сферах внутрішньокультурної й міжкультурної взаємодії.

З огляду на широке розуміння міжкультурного діалогу необхідним і доцільним є введення в науковий обіг нового терміна й поняття *діалогова стратагема* як колективної, індивідуально-авторської та знаково-символічної конструкції художнього тексту, що відображає універсальні тенденції культур Заходу і Сходу, а також ідіоетнічні, зумовлені різними особливостями стратегічного мислення китайців та українців.

Китайсько-українська міжкультурна взаємодія має бути досліджена як складна, динамічна й багаторівнева сфера реалізації комунікативних стратегій мовців, що особливо актуально в межах сучасного стратегічного партнерства Китаю, який не лише прагне адаптувати свої культурні традиції до діалогу із зовнішнім світом, а й розглядає міжкультурну комунікацію як сферу реалізації своїх суспільних інтересів.

Метою статті є аналіз наявності діалогових стратагем у мовній картині світу китайців та українців і визначення особливостей їх використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика ефективного спілкування присвячено роботи Г. Грайса, Дж. Ліча, Д. Спербера тощо. У своїй статті «О стереотипном речевом поведении» Н. Овшієва розкриває головні аспекти досліджень у цьому напрямі. Так, Г. Грайс слідом за Н. Овшієвою займався шляхами, за допомогою яких співрозмовники можуть виводити погоджені значення з мови, а сформовані ними максими можуть описувати види інференційних процесів, що відбуваються в ході розмовної взаємодії. Максими Г. Грайса спираються на розум і визначають лінгвістичну поведінку на рівні мови, саме тому Н. Овшієва впевнена, що вони є дійсними для будь-якого суспільства [12, с. 145–146].

Отже, існує пряма залежність між мовою і свідомістю народу, покладена в основу комунікативних моделей. Різні культури неоднаково розставляють пріоритетні моделі спілкування. Так, західному світові близькими є коопераційні моделі Г. Грайса, тоді як на Сході очевидна пріоритетність розмовної імплікатури ввічливості.

Досить ґрунтовно східний світогляд пояснює М. Марінов, наводячи погляди китаїста А. Карапетянца, котрий описує двоїмру китайську культурну традицію. Найкраще китайську ментальність, на думку А. Карапетянца, демонструє стратагемність китайського мислення. Так, стратегія, за М. Маріновим, є не протифагою двох систем, а способом взаємодії більш досконалої спільності з менш досконалими складовими [13].

М. Марінов розкриває дві сутності китайської стратегії: фронтальну й опосередковану, які знаходяться в постійній взаємодії, на відміну від стратагемної думки європейців, у якій переважає фронтальний підхід [13]. Не менш важливим для досягнення успішної комунікації є досягнення «моменту», що є симбіозом надчасовості й метапростору. Дослідник переконаний, що розширення меж свідомості й голографічність світосприйняття є причиною континуального мислення китайців, яка надає можливість існуванню *континуальної стратегії життя особистості*, що, з одного боку, є спонтанним, з іншого – інтуїтивно-спланованим [13].

Отже, відмінність між східним і західним стратегічним мисленням, за М. Маріновим, полягає в процесі індивідуалізації. Саме цей процес передбачає відхід від традицій і унеможливає здатність людини «читати» коди суспільної свідомості.

На підтримку думки щодо залежності стратегічного мислення від мови та культури висловились Б. Бірштейн і В. Боршевич, котрі стверджують, що мови цивілізацій відображають не лише комунікативні, а й аналітичні аспекти мислення їхніх носіїв, адже там, де європейський погляд фіксує системні прямі та зворотні зв'язки, властивості й відношення, як сформовані в дійсності або наявні в оформленому вигляді в намірах дійсних суб'єктів, там далекосхідний погляд убачає форми в їх зародженні, розвитку, видозміні та перетворенні [14]. Дослідники переконані, що графічні форми мови визначають стиль і логіку мислення її носіїв. Так, специфічна діалектика далекосхідного мислення визначається аналітичною структурою давньокитайської мови, особливо лаконічною й символічною структурою ієрогліфічної писемності. Графіка, на думку вчених, сама наштовхує людину, котра пише за допомогою веньянь, до розвитку смислів, зафіксованих в ієрогліфічних формах за допомогою формотворчих знаків симетрії, до того, щоб отримувати й аналізувати нові лінгвістичні форми. Саме тому європейська фонетична система письма, що є менш аналітичною, ускладнює її користувачам можливість розпізнавати в текстах елементи формальної та смислової симетрії [14].

Окресливши явну відмінність східного та західного мислення, варто перейти до питання співвідношення понять *комунікативної стратегії* й *діалогової стратагеми*.

Слідом за І. Гулаковою, яка присвятила свою роботу дослідженню комунікативних стратегій і тактик, під *комунікативною стратегією* ми розуміємо план мовленнєвих дій, згідно з яким учасники спілкування реалізують свої комунікативні цілі та завдання, а *комунікативну тактику* – як сукупність мовленнєвих дій, які виконуються комунікантами в певній послідовності, спрямовані на реалізацію комунікативної стратегії й підпорядковані певним правилам [15]. Вони формують частини діалогу, групуючи та чергуючи модальні відтінки розмови.

Мовленнєві стратегії певною мірою поєднують у діалозі елементи гри й ритуальної поведінки, оскільки існує певна взаємозалежність між комунікативними ходами та напрямом розгортання діалогу. Саме таке явище має назву *діалогової стратагеми*, тобто сукупності комунікативних ходів, спрямованих на досягнення поставленої мети в межах комунікативного акту, вибір яких зумовлений інтуїтивною поведінкою, історично сформованою та закладеною у свідомості представників певної культури.

Згадані мовленнєві стратегії виявляються в діалозі, саме тому було необхідним уведення нового терміна – *діалогова стратагема*, у її вузькому розумінні. Широке розуміння цього

поняття розкривається через зміст, що в нього вкладають світові синологи (В. Малявін [16], Х. фон Зенгер [17], Т. Зав'ялова [18] та ін.) і китайські дослідники (Сима Гуан [17], Юань Чжун [17] та ін.), – стратагемічність буття, тобто усвідомлення того, що людське життя підпорядковується певним правилам, коли гармонія досягається лише за рахунок балансування зовнішнього й внутрішнього, реального та прихованого, а досягнення балансу можливе лише за повного абстрагування від емоцій і почуттів. В. Малявін, пояснюючи таке світосприйняття, проводить паралель із грою, яка передбачає відсторонення від мотивів і цілей вчинків, передбачає повний спокій того, хто грає [16].

У своїй роботі «Канон о сокровенном» Т. Зав'ялова пропонує класифікацію наявних праць, присвячених цій темі. Вона виділяє таке: першоджерела; видання трактатів «36 стратагем», «Сунь-цзи бінфа» та присвячена їм література; трактати шкіл військових філософів і присвячена їм література; література, присвячена стратагемам у філософських школах; література, присвячена стратагемам, у чотирьох класичних романах та інших літературних творах; словники й видання загального характеру [17, с. 2–3]. Окрім згаданих груп матеріалу, присвяченого стратагемам, Х. фон Зенгер зазначає наявність алюзій і прямих згадок стратагем у сучасних інтерв'ю, мас-медіа, пресі та масовій літературі. На стратагемних притчах виховується молодше покоління сучасних китайців, яким змалечку закладається певна варіативність вчинків у певних життєвих ситуаціях. Отже, формується стратагемний світогляд, притаманний китайцям як представникам своєї окремої культури. У цьому випадку мова вже не йде про стратегії чи тактики в їх первинному військовому сенсі. Вони набувають окремого світського, буденного характеру, а відтак стають більш привабливими для дослідження.

Оскільки схожі спроби існували в різних країнах, Ю. Прохоров зазначав, так як належність до певної культури визначається наявністю базового стереотипного ядра знань, що повторюється в процесі соціалізації індивіда в цьому суспільстві, і досить стереотипного вибору периферії [19], то ймовірним стає припущення про існування спільних стратегій і спільного стратегічного мислення в представників різних культур.

З цієї метою було проаналізовано 1 135 діалогових стратагем на базі художніх текстів китайських і українських авторів із XVIII ст. по XXI ст. Наведемо приклад вживання стратагеми № 1 («Обманути імператора, щоб той переплив море»):

Ти знаєш, про які «червоні прапорці» він говорить?

Ні. Ще ні. Але це щось муторне. Він зараз не хоче про це думати. Щось, пов'язане з темрявою, яку він носить у собі. Він хоче відволіктися. Хочє піти й підкорити якусь дівчину.

Хай піде і зробить [20, с. 20].

«今天尽欢，应得留个久长的纪念！请孙吉翁把这条船改名做‘曼丽’罢！各位赞成么？」

«孟翔，冒失鬼！头发里全是酒了，非要你吮干净不可！」

«各位听清了没有？王母娘娘命令韩孟翔吮干她头发上的酒渍呢！吮干！各位听清了没有？孟翔！这是天字第一号的好差使，赶快到差——» [21, с. 418–423].

(«Сьогодні, щоб отримати максимальну насолоду, необхідно залишити довгі сподади! Сунь Дзівен, зміни назву цього човна на «Граціозний»! Чи всі з цим погоджуються?»).

«Мен Сян, ну ти й навіжений! Ти вже сп'янів до кінчиків волосся, поки все не вип'єш, не заспокоїшся!».

«Усі це чули? Богиня Сіванму наказала Ханьмен Сяну пити, доки не намокнуть кінчики волосся! До дна! Чи всі це чули?»

Мен Сян! Це найкраще доручення, швидше б приступити до його виконання!».)

У ході дослідження було встановлено, що використання страгати № 1 в українській мові XIX ст. і китайській мові XVIII ст. можна пояснити пригнобленим станом мови й підконтрольною роботою письменників. Т. Гаєв пише: «Відбувалася насильницька соціально-економічна й політична інтеграція життя України з життям Російської держави, в межах якої перебувала основна частина українського народу, нівеляція національного обличчя України, поширення ідеї «освіченого» абсолютизму. Ілюзії щодо цивілізаторської ролі російської монархії на початку XIX ст. певною мірою живилися ліберальними обіцянками Олександра І. Це, зокрема, дістає вияв у піднесенні до ідеалу поняття загальноімперського «загального добра», що бачимо й у творчості українських письменників – І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки та інших, які вважали себе синами «загальної вітчизни». Переважно цим пояснюється те, що в межах загальнослов'янського відродження перші діячі національного руху в Україні працювали в царині мови, літератури, народної культури, не займаючи радикальної позиції в питанні політичної автономії. Подібне спостерігалось за тих часів й на західноукраїнських землях» [22]. Представники офіційних кіл Росії з особливою увагою стежили за українськими письменниками того часу, що й виявилось в уживанні цієї страгати.

Що стосується китайської мови, то гоніння на літераторів, яке почалось ще за правління імператора Кан Сі (1662–1722), продовжувались особливо жорстоко. Почався, як пише О. Фішман, новий етап «літературної інквізиції», що досяг свого апогею в останній третині XVIII ст., коли за наказом імператора Цянь Луна (1736–1795) про пошук книг, які підлягають знищенню, було спалено 13 862 книги, а більше ніж 2 000 книг було повністю або частково заборонено. До таких книг належали твори з несхвальними відгуками щодо манчжурів, розповіді про патріотичні виступи китайського народу, згадки заборонених політичних угруповань, «середні» висловлювання щодо конфуціанських канонів [23]. Небагато змінилось для китайських письменників і сьогодні. Незважаючи на те що XXI ст. надає можливість відкрито творити, Комуністична партія через Службу безпеки та літературні комітети постійно стежить за змістом і характером нової китайської літератури. І хоча для українських письменників існує набагато більше свободи, більшість із сучасних літераторів є прихильниками психологічної прози, коли перевага надається саме завуальованому зображенню дійсності. Проаналізувавши історичне підґрунтя, ми можемо констатувати, що стає зрозумілим використання страгати, спрямованих на приховання істинності думок саме в зазначені часи.

Результати дослідження продемонстрували наявність діалогових страгати в українській літературі та їх не менш активне застосування, ніж у китайських текстах. Відмінність між характерами використання діалогових страгати у Китаї та Україні умовлена історичними подіями й соціальними обставинами.

Висновки. Спираючись на одержану інформацію, ми визначили особливості культурної детермінації діалогових страгати в україно-китайському міжкультурному діалозі. Результати дослідження поглиблюють теоретичні положення про функціонування національних літературних мов і залежність їхніх кодифікованих норм як від суспільної, так і від художньої

мовної практики. Отримані результати дослідження дадуть змогу продовжувати вивчення діалогових страгати, що відтворюють авторську картину світу, як факторів впливу на формування національної свідомості носіїв певних культур.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры / Н.Д. Арутюнова. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.
2. Библер В.С. Школа диалога двух культур: Идеи, опыт, перспективы / В.С. Библер. – Кемерово : Алеф, 1993. – 325 с.
3. Вежбицкая А. Речевые акты / А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. – 1985. – № 16. – С. 251–275.
4. Дун Цзиньсянь. Формирование и развитие общественных наук в Китае / Дун Цзиньсянь // Общественные науки в КНР: Обзор перспектив в XXI веке. Экспресс-информация. – 2005. – № 10. – С. 15–21.
5. Lin Yutang. My country and my people / Lin Yutang. – Beijing : Foreign Language Teaching and Research press, 2004. – 396 p.
6. Лю Сумэй. Китай, каким я его знаю / Лю Сумэй, Е.Н. Румянцев. – М. : ЮПАПС, 1999. – 144 с.
7. Тань Аошуан. Китайская картина мира. Язык, культура, ментальность / Тань Аошуан. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 231 с.
8. Чжан Синьсинь. Дракон меняет облик : Китайцы сегодня / Чжан Синьсинь, Е. Сан ; пер. с кит. – М. : Прогресс-Академия, 1992. – 496 с.
9. Вэй Вэй. Национально ориентированный русскоязычный текст: лингвокультурологические средства создания образа Китая : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 / Вэй Вэй ; БГУ. – Минск, 2014. – 23 с.
10. Нестерова О.А. Современные коммуникативные практики в пространстве российско-китайского межкультурного взаимодействия : дисс. ... докт. филос. наук : спец. 24.00.01 / О.А. Нестерова. – М., 2010. – 443 с.
11. Распертова С.Ю. Современные культурные стратегии Китайской народной республики в практике межкультурного взаимодействия : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : спец. 24.00.01 / С.Ю. Распертова ; МГУ. – М., 2011. – 27 с.
12. Овшинева Н.Л. О стереотипном речевом поведении / Н.Л. Овшинева // On-Line Вестник Оренбургского государственного университета. – 2002. – № 6. – С. 145–146. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.osu.ru/doc/1026/author/2374/lang/0>.
13. Маринов М.Б. Принципы китайского стратегического мышления / М.Б. Маринов // Общество: политика, экономика, право. – 2009. – № 2. – 11 с.
14. Биштейн Б.И. Страгати рефлексивного управления в западной и восточной / Б.И. Биштейн, В.И. Боршевич // Рефлексивные процессы и управление. – 2002. – Т. 2. – № 1. – С. 27–44.
15. Федюк Г.М. Коммуникативні стратегії і тактики поведінки індивіда в конфліктних ситуаціях / Г.М. Федюк // Scientific world [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/philosophy-and-philology-112/linguistics-and-foreign-languages-in-the-world-today-112/12291-112-620>.
16. Малявин В.В. Китайская цивилизация / В.В. Малявин. – М. : Астрель, 2000. – 632 с.
17. Зенгер Х. Страгати. О китайском искусстве жить и выживать / Х. фон Зенгер – М. : Эксмо, 2004. – Т. 1 ; Т. 2. – 2004. – 512 с. ; 1024 с.
18. Завьялова Т.Г. Канон о сокровенном Чжао Жюя / Т.Г. Завьялова // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия «История, филология». – 2002. – Т. 1. – № 2. – С. 31.
19. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в межкультурной коммуникации / Ю.Е. Прохоров // Функциональные исследования. – 1997. – № 4. – С. 5–21.
20. Дереш Л. Трохи п'їтьми, або На краю світу / Л. Дереш. – Х. : Клуб сімейного Дозвілля, 2008. – 288 с.

21. 茅盾. 子夜 [课文] / 茅盾. - 北京 : 人民文学出版社, 1996. - 480页; Мао Дунь. На світланку / Мао Дунь. - Пекин : Народна література, 1996. - 480 с.
22. Гаев Т. Українська література ХІХ ст. / Т. Гаев. - Белград, 2008. - С. 6. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrajnistika.edu.rs/preuzimanje/pdf/predavanja/Ukrajinska%20knjizvenost%20II%20predavanja.pdf>.
23. Фишман О.Л. Введение: Китайская литература: История всемирной литературы / О.Л. Фишман // История всемирной литературы. - М., 1988. - Т. 5. - 1988. - С. 582-583. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.abirus.ru/content/564/623/625/645/654/12137/12138.html>.

Билянина В. И. Диалоговые стратагеми в китайских и украинских художественных текстах

Аннотация. В статье представлен обзор понятий

«стратагема» и «диалоговая стратагема», проанализирована зависимость использования диалоговых стратагем от социокультурных и исторических особенностей народа на основе китайских и украинских художественных текстов.

Ключевые слова: стратагема, диалоговая стратагема, коммуникативная тактика, коммуникативная стратегия.

Bilianina V. Dialogue stratagems in Chinese and Ukrainian literary texts

Summary. The article is dedicated to the meaning of stratagem and dialogue stratagem. It analyses the usage of dialogue stratagem and its dependence on social and historical background. The investigation is based on Chinese and Ukrainian literary texts.

Key words: stratagem, dialogue stratagem, communicative tactic, communicative strategy.